

УДК 50(091)

Академічна наука України: екскурс у 1960-1980-і роки

The academic science of Ukraine: excursus to 1960-1980

Галина Звонкова ¹

G.L. Zvonkova

¹ Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, zvonkova@ukr.net

Ключові слова:

Академія наук, науковий центр, інститут, фундаментальна наука, галузева наука, лабораторія, тематика досліджень, техніка, технологія

Анотація: Висвітлено формування стратегії поєднання науки і практики в діяльності Академії наук Української РСР у 1960-1980-і роки. Обґрунтовано чому наукова галузь не стала повноцінною сферою соціального управління в Українській державі.

Key words:

Academy of Sciences, Research Centre, Institute of Basic Science, Industrial Science, laboratory, the subject of research, engineering, technology

Abstract— Scientific and technical revolution demanded from the Soviet Union development of the new forms and methods in the work of scientists. Their objective was to accelerate integration of research results into production. It was a strategy of qualitative transformations in society.

In the second half of past century academic science of Ukraine was reconcentrated and focused on fundamental research.

Academy of Sciences came to leading position in cybernetics, energetic, material science, electric welding, heavy engineering, space-rocket industry, biotechnology. Main scientific institution of Ukraine (as well as the Federal Academy) took part in establishing the Soviet Union as superpower in the world. Since 1960 Academy expanded its network of scientific institutions. The intellectual potential was greatly increased. Construction of laboratories began at that time, as well as creation of new academic institutions. In 1971 five academic research centers were founded in Kharkov; Donetsk; Dnepropetrovsk; Odessa (Southern); Lviv (West). The objective of the centers was to provide the development of scientific research on regional issues. This centers were fully controlled by presidium of the Academy of Sciences.

У перше повоєнне десятиліття умови розвитку Радянського Союзу вимагали винайдення форм і методів роботи вчених, які забезпечили б скорочення терміну впровадження результатів у виробництво. Якісно нові форми роботи академічних установ і Академії наук Української РСР (АН УРСР) вели до прискореного зростання питомої віддачі від наявного наукового потенціалу. [1, с.44-45].

Впродовж другої половини минулого століття відбувалася трансформація академічної науки у напрямі концентрації фундаментальних досліджень і передачі в міністерства і відомства розробок науково-прикладного характеру. АН УРСР вийшла на визнані лідерські позиції у кібернетиці, енергетиці, матеріалознавстві, електрозварюванні, важкому, машинобудуванні, космічно-ракетній галузі, біотехнологіях. Головна наукова установа України (як і союзна академія) зробила Радянський Союз супердержавою світу [2, с.19].

З 1960 року Академія поширювала мережу наукових установ. У 1962 році на базі Обчислювального Центру АН УРСР (до 1957 – лабораторія обчислювальної

математики і техніки Інституту електротехніки АН УРСР), було створено Інститут кібернетики АН УРСР. В галузі фундаментальних і прикладних проблем інформатики і обчислювальної техніки Інститут істотно вплинув на зміни структури і тематики досліджень в Академії. У цей період розгорнулося спорудження багатьох новобудов і лабораторій – реорганізація працюючих і створення нових академічних установ. Освоювалися нові виробничі площі інститутів: гідрології та гідротехніки; металокераміки та спеціальних сплавів; фізики та ін. (1, с.44-45; 3, с.263-264).

В 1962 році низка інститутів АН УРСР була підпорядкована міністерствам і відомствам. Протягом 1960-х років міністерства набули монопольного права керувати галузевою наукою. Підпорядковані їм установи «сторонились» академічних наукових результатів, створюючи власні зразки нової техніки. В інститутах, що залишились в Академії наук, почали створювати госпрозрахункові конструкторські бюро і підприємства. Вони сприяли скороченню термінів впровадження у практику результатів, що були отримані в академічних інститутах. Згодом в таких підрозділах, вперше в

Радянському Союзу, почали працювати інженерні центри (ІЦ) і міжвідомчі науково-технічні комплекси (МНТК) [4, с.36–37,39,41–43].

У 1960-1965 роках було розпочато формування регіональної структури АН УРСР: створювалися наукові відділення Інституту економіки АН УРСР у Львові і Харкові; Інститут геотехнічної механіки у Дніпропетровську; Інститут біології південних морів ім. О.О. Ковалевського у Севастополі; з Москви до Севастополя перебазувався Морський гідрофізичний інститут. У 1964–1965 роках створювалися групи академічних науково-дослідних установ у Донецьку: Фізико-технічний інститут; Обчислювальний центр (пізніше перетворений в Інститут прикладної математики і механіки АН УРСР); Донецьке відділення економіко-промислових досліджень Інституту економіки АН УРСР (пізніше перетворене в Інститут економіки промисловості АН УРСР) та ін. На базі філіалу Харківського державного університету організовано Донецький державний університет. Для створення академічного сектору науки у Донбасі з Києва, Харкова та інших міст України переїхали відомі вчені, наукові співробітники. У складі працюючих науково-дослідних інститутах (НДІ) було створено понад 40 нових спеціалізованих відділів і лабораторій. Це був початок першого етапу становлення регіональної структури АН УРСР, створення передумов для розвитку в майбутньому регіональних форм науково-технічної діяльності в Україні [5, с.12–13; 6, с.47].

У 1966 році тематика науково-дослідних робіт (НДР) установ АН УРСР була обговорена із зацікавленими міністерствами і відомствами. Вони були включені в плани найбільш актуальної тематики, що значно забезпечило підвищення ефективності НДР. Того ж року інститутами Академії було виконано 1350 тем по 138 проблемам з природничих, технічних і суспільних наук [7, с.3].

До початку 1970-х років в республіці сформувалась чітка трирівнева система управління НТП. *Перший рівень:* на основі розробок Держплану СРСР, Державного Комітету СРСР по науці і техніці та АН СРСР державні структури в особі РМ УРСР і Держплану УРСР конкретизували завдання з НТП для республіки. *Другий рівень:* в союзно-республіканських і республіканських міністерствах УРСР формувались галузеві науково-технічні програми. Ними передбачалось розв'язання ключових проблем: виробництво нової техніки і прогресивних технологій, підвищення технічного рівня і техніко-економічних показників кожного підприємства і галузі республіки в цілому. *На третьому,* регіональному рівні, під безпосереднім керівництвом і з участю партійних і радянських органів формувались територіальні науково-технічні програми [8, с.12-213].

На початок 1970-х років в республіці налічувалось 51 інститут АН УРСР, в тому числі у Києві 39 установ. Зростала і кількість співробітників у цих організаціях. Якщо у 1945 році в наукових установах республіканської Академії наук працювало 1960 співробітників, то у 1970-у – 27 тис. чоловік. Тут налічувалось 113 академіків і 161 член-кореспондент

АН УРСР. Переважна кількість Інститутів Академії наук і дійсних її членів та член-кореспондентів працювала у Києві (в регіонах відповідно 26 і 54 чоловік) [9, ф. Р-2, оп.13, спр.5707, арк.35].

Академічний сектор науки за матеріально-технічною базою, рівнем забезпечення науковою апаратурою і приладами для проведення фундаментальних досліджень не можна було порівняти з сектором вузівської науки. Але у вищій школі республіки у 1971 році було зосереджено 35% наукових працівників, 50% учених вищої і середньої кваліфікації – 1864 доктори і професори та понад 18 тис. кандидатів наук і доцентів. Серед них 60 академіків і 77 член-кореспондентів АН УРСР, 125 діячів науки і техніки, 23 лауреата Ленінської і 56 лауреатів Державної премій [10, с.74].

На початку 1971 року Президія Академії наук звернулася з листом до Ради Міністрів (РМ) УРСР, в якому обґрунтувала доцільність створення регіональних наукових центрів (НЦ) на території республіки: у Харкові, Донецьку, Дніпропетровську, Львові та Одесі. У листі відзначалось, що у 1941 році на території України працювало 26 академічних інститутів, 25 з яких – у Києві. З 1945 по 1950 роки було створено ще 4 нових установи, три з яких – у столиці. За 1966-1970 роки кількість наукових установ у республіці зросла удвічі, співробітників – у 13 разів. Кількість працюючих в Академії наук УРСР перевищила 37 тис. чоловік. На початок 1971 року на території України діяло понад 770 наукових установ, у тому числі 241 НДІ і 140 вищих навчальних закладів. Загальна кількість наукових працівників за п'ятиріччя зросла на 36 тис. чоловік і перевищила 123 тис. Серед них 33 тис. докторів і кандидатів наук, 117 академіків і 166 член-кореспонденти АН УРСР. За межами Києва працювало 12 академічних установ (23% від загальної їх кількості в Україні). За 1966-1970 роки тут було створено 9 нових інститутів або 70% від всієї кількості новостворених установ АН УРСР [9, ф.Р-2, оп.13, спр.5707, арк. 91,92].

Таблиця 1 відображає розміщення наукового потенціалу АН УРСР у 1971 році в економічних районах республіки [складена на основі: 11, ф.1, оп.10, спр.841, арк.155–156].

Табл. 1

	Київський економічний район	Решта економічних районів
Інститути АН УРСР	39	12
Академіків АН УРСР	87	26
Членів-кореспондентів АН УРСР	106	54
Докторів наук	551	449
Кандидатів наук	3553	2824

У травні 1971 року ЦК Компартії України і РМ УРСР прийняли спільну постанову про створення на території республіки п'яти НЦ АН УРСР: Харківського; Донецького; Дніпропетровського; Південного (Одеса); Західного (Львів). Центри мали забезпечувати розвиток НДР з регіональних проблем. Наукове і організаційне керівництво їх роботою було доручено здійснювати

Президії АН УРСР [11, ф.1, оп.10, спр.839, арк.24; спр.841, арк. 143–145].

Зазначимо, що до Донецького НЦ, ще у 1965 році було обрано: 4-х академіків АН УРСР: В.І. Архарова, О.О.Галкіна, Л.М. Литвиненка, Я.Б.Лопатинського і 9 член-кореспондентів АН УРСР: О. М. Алімова, С. М. Баранова, Й. І. Гімана, І. І. Данилюка, О. С. Космодам'янського, Р. В. Кучера, Г. Д. Суворова, К. Б. Толпиги, Ф. Л. Щепотьєва. [9, ф. Р-2, оп.13, спр.5707, арк.57–58,60–61].

У Дніпропетровському НЦ працювали академік В.А.Лазарян та член-кореспонденти: Ф.О.Абрамов, М.П. Корнейчук, Ю.М.Таран-Жовнір [9, ф.Р-2, оп.13, спр.5707, арк.61–62].

Харківський НЦ також поповнився академіками і член-кореспондентами АН УРСР. Академіки: В.І.Атрощенко, Б.І.Веркін, А.С.Бережний; член-кореспонденти: В.Л.Рвачов, В.Т.Толок, В.П.Шестопапов [9, ф.Р-2, оп.13, спр.5707, арк.63–64,92].

Для забезпечення керівництва Південним НЦ і його відділами було обрано академіка М.С.Полукетова, член-кореспондентів – О.В.Богатського, В.А.Назаренка і Г.В.Троїцького [9, ф. Р-2, оп.13, спр.5707, арк.66].

З метою підвищення ефективності вирішення регіональних проблем у 1971-1975 роках на території республіки було створено ще 8 нових інститутів АН УРСР. На базі Харківського філіалу Інституту технічної теплофізики – Інститут проблем енергетичного машинобудування (1973); на базі Донецького відділення фізико-органічної хімії Інституту фізичної хімії АН УРСР – Інститут фізико-органічної хімії (Донецьк, 1972); Інститут рідкісних елементів (Одеса, 1973); Інститут технічної механіки (Дніпропетровськ, 1973); на базі сектора фізикометрії Фізико-механічного інституту АН УРСР створено Інститут фізикометрії АН УРСР (Львів, 1974); на базі сектора математики і механіки Фізико-механічного інституту АН УРСР створено Інститут математики і механіки (Львів); на базі 6 відділів і лабораторій медичного профілю у 1971 році створено Інститут проблем криогенної біології і медицини (Харків) [11, ф.1, оп.10, спр.841, арк. 148–150].

У 1981 році ЦК Компартії України і РМ УРСР прийняли постанову про створення Північно-Західного НЦ з розміщенням ради центру в Києві. Цією ж постановою перейменовано Дніпропетровський НЦ на Придніпровський, Харківський НЦ – на Північно-Східний. Для виконання НДР з регіональних проблем на 1981 рік було збільшено обсяг затрат на 106 тисяч крб. У НЦ центрах створено лабораторії для здійснення досліджень [11, ф.1, оп.10, спр.880, арк.3].

Основними завданнями регіональних НЦ визначено: розвиток фундаментальних досліджень в галузі природничих і суспільних наук; розробка наукових проблем, важливих для прискореного розвитку економіки відповідних економічних районів; організація комплексних досліджень в галузі природничих і суспільних наук силами інститутів АН УРСР, вищих навчальних закладів і галузевих науково-дослідних організацій, розташованих у відповідному економічному районі; організація скоординованої роботи наукових установ і вищих навчальних закладів по підготовці

наукових та інженерних кадрів і підвищення теоретичного рівня наукових досліджень [11, ф.1, оп.10, спр.841, арк.143–145].

Таким чином, НЦ АН УРСР, як міжгалузеві координаційні органи, об'єднали зусилля наукових, проектно-конструкторських організацій, вищих навчальних закладів і підприємств для вирішення практичних завдань. Так забезпечувався комплексний підхід до покращення використання матеріально-технічної бази наукових установ, кадрових та інших питань, пов'язаних з підвищенням ефективності досліджень. Академія наук почала розвиватись як комплекс провідних наукових установ республіки з міцною експериментально-виробничою базою і мережею господарсько-розрахункових установ наукового обслуговування. Для координації наукових досліджень в регіональних центрах на громадських засадах було створено наукові ради [11, ф.1, оп.10, спр.841, арк.155-156].

У 1971-1975 роках інститути АН УРСР були залучені до виконання 88 науково-технічних програм. У цій роботі брали участь 47 установ Академії. Вона була головною у половині з 36 науково-технічних програм, затверджених Держпланом УРСР. Однак на початковій стадії виконання виявилось, що з боку інститутів Академії недостатньо уваги приділялося використанню фундаментальних досліджень з фізики, хімії, біології та інших дисциплін з метою розробки принципово нових технологічних процесів. Основною причиною такого положення було попередньо неузгодження планів інститутів АН УРСР з міністерствами і відомствами республіки, підприємствами; де і в яких лабораторіях найбільш доцільно організувати дослідно-промислову перевірку розробок вчених [11, ф.1, оп.32, спр.,1189, с.89-90].

З початку 1970-х років було посилено увагу на підготовку кадрів вищої кваліфікації – у 70-ти інститутах Академії почали функціонувати спеціалізовані вчені ради для захисту докторських і кандидатських дисертацій. У 1972 році тут навчалось понад 2100 аспірантів, в тому числі 40% з відривом від виробництва [12, с.189].

Зі створенням НЦ розпочався другий етап розвитку регіональної структури АН УРСР. У 1971-1980 роках було створено ще шість нових академічних інститутів, спеціалізація яких найбільш повно відповідала соціально-економічним умовам розвитку відповідних регіонів. В основі усіх організаційних форм діяльності НЦ помітна співдружність академічних установ і організацій з галузевими науково-дослідними і проектно-конструкторськими інститутами і промисловими підприємствами. З цією метою на розвиток науково-дослідної роботи і науково-технічного потенціалу збільшувались асигнування з боку держави [13, с.58–59].

У 1976 році Академія наук зросла кількісно і якісно, зміцнилась її матеріально-технічна база. Було створено 5 нових госпрозрахункових організацій дослідно-виробничої бази, уведено до дії 21 тис. кв. м робочих площі, придбано нове обладнання, прилади і матеріали на суму 58,8 млн. крб. Установи АН УРСР

проводили НДР, а також дослідно-промислово перевірку та впровадження розробок по 14 комплексним планам різних міністерств і відомств. Значний обсяг робіт було виконано по 18 науково-технічним і соціально-економічним програмам з виробничими об'єднаннями і

Наприклад: для Донбасу – розробка і реалізація програми “Вугілля”; для Дніпропетровської області – “Сталь” і “Руда”; для Харківської – “Енергія” і “Трактор Т-150”. Всього на основі договорів з областями України на середину 1980-х років НЦ здійснювали виконання

Табл. 2

№ п/п	Наукові центри (НЦ), інститути АН УРСР	Всього проблем/тем у плані	Науково-технічні проблеми				
			Проблем	Тем в плані		Завершено за 1976-1980 рр.	
				Всього	Найважливіші	Всього	Найважливіших
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Харківський НЦ:	17/168 3/70 14/235 8/75 4/32	17 3 9 8 -	60 23 49 17 -	35 21 38 16 -	16 10 15 5 -	15 10 11 5 -
	ФТІНТ						
	Інститут проблем кріобіології і кріомедицини						
	Інститут радіофізики і електроніки						
	Інститут проблем машинобудування ім. А.М. Підгорного						
Радіоастрономічний інститут							
Полтавська гравіметрична обсерваторія							
2.	Донецький НЦ:	13/149 11/124 6/46	6 5 2	28 8 2	26 8 2	3 1 -	3 1 -
	Фізико-технічний інститут						
	Інститут фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л.М. Литвиненка						
Інститут прикладної математики і механіки							
3.	Дніпропетровський НЦ:	9/115 5/107	9 5	49 18	49 18	10 1	10 1
	Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова						
Дніпропетровське відділення Інституту механіки							
4.	Західний НЦ:	17/148 6/194 6/37	17 6 Даних нема	25 67 Даних нема	19 25 Даних нема	6 2 Даних нема	6 Даних нема
	Інститут геології і геохімії горючих копалин						
	Фізико-механічний інститут						
	Львівський філіал геофізики						
5.	Південний НЦ:	6/65 7/74 */114	6 7 17	34 22 63	34 18 30	6 4 12	5 4 9
	Морський гідрофізичний інститут						
	Інститут біології південних морів імені О. О. Ковалевського						
Фізико-хімічний інститут							

крупними підприємствами України. Було підготовлено 88 докторів і 35 кандидатів наук. Ученими Академії отримано 1207 авторських свідоцтв на винаходи, продано 8 ліцензій. 14 чоловік удостоєні державних премій СРСР і УРСР в галузі науки і техніки. [14, с.4–5].

Науково-технічні програми на регіональному рівні надавали можливість зосередити зусилля вчених і виробників на розв'язанні завдань регіону.

1200 завдань, що були пов'язані з впровадженням прогресивних технологій, нових машин, автоматизованих систем управління [15].

Науковці Харківського фізико-технічного інституту, наприклад, розробили вакуумно-плазмову технологію, якої до цього не знала світова практика. Новинка була запропонована і доведена до практичного втілення В.Г.Падалкою і В.Т.Толоком. Внаслідок її

впровадження підвищувалась стійкість різальних інструментів удвічі і більше разів, продуктивність – також у двічі. Установа “Булат” замінила старі технології виробництва різального інструменту, підвищення стійкості деталей машин на підприємствах Києва, Запоріжжя, Одеси, Москви, Смоленська, Фрунзе, Усть-Кам’яногірська, Златоуста та інших міст Радянського Союзу. Економічний ефект в короткі терміни перевершив усі витрати на впровадження прогресивної технології. Ліцензії на неї закупили зарубіжні підприємці. На початку 1980-х років технологія була поширена майже в усіх розвинених країнах [16, с.147]. У 1979 році між Донецьким НЦ АН УРСР, підприємствами і організаціями Донецької і Ворошиловградської областей було укладено договір про науково-технічну співдружність в розробці й реалізації чотирьох регіональних програм: «Металургія»; «Створення технології комплексу засобів механізації виробничих процесів відпрацювання тонких крутих і похилих пластів вугільних родовищ»; «Розширення виробництва заготовок прогресивним способом на машинобудівних підприємствах Донецької області»; «Впровадження розробок АН УРСР в галузі нових технологій, обладнання, вдосконалення організації виробництва». Складовою їх частиною стали заходи, спрямовані на захист навколишнього середовища, постійне зниження до санітарних норм викидів шкідливих речовин у повітряний і водний басейни [17, с.85–87]. Інститут геотехнічної механіки Дніпропетровського НЦ АН УРСР виконував програму розробки родовищ корисних копалин на великих глибинах, координував дослідження, напрям і рівень розвитку науки у цій галузі в межах Радянського Союзу. На основі результатів НДР було побудовано першу в СРСР дослідно-промислову дільницю з циклічно-потоковою технологією розробкою гірських робіт на кар’єрі Ново-Криворізького гірничозбагачувального комбінату. До початку 1980-х років у промисловості країни помітно ускладнились умови гірського виробництва. В Інституті поповнився кадровий корпус кваліфікованих науковців, включаючи двох академіків АН УРСР, 14 докторів і 135 кандидатів наук. Загальна кількість працюючих зросла до 1200 чоловік, з яких 600 осіб працювали у спеціальному конструкторсько-технологічному бюро і на дослідному виробництві інституту. РМ УРСР виділила для Інституту кошти на будівництво лабораторного корпусу проблем покладів на великих глибинах в складних геологічних умовах вугільних і рудних шахт і кар’єрів загальною площею 5,8 тис. м². Серед них і площі лабораторії тепломасообмінних процесів і систем кондиціювання повітря в шахтах [9, ф.Р-2, оп.13, спр.6613, арк.124; оп.14, спр.8018, арк.36]. Кількісну характеристику тематики планів НДР окремими інститутами НЦ АН УРСР за 1976-1980 роки відображено табл. 2 [підрахунки автора на основі: 18, с.228-236; 19, с.202-207; 20, с.262-267; 21, с.284-290; 22, с.296-303].

За п’ятиріччя інститути АН УРСР закінчили дослідження з 2560 тем. Серед них 1605 з природничих і суспільних наук і 955 з науково-технічних проблем. Ученими зроблено 6 відкриттів, отримано понад 1600

авторських свідоцтв на винаходи. Удостоєні Ленінської, Державних премій СРСР і УРСР в галузі науки і техніки 227 чоловік. Підписано 41 контракт і ліцензійна угода. Створено 4 нових інститути і 2 підприємства дослідно-виробничої бази. Придбано нового обладнання і приладів на суму 85,1 млн. крб. Чисельність співробітників академії зросла до 20237 чоловік, у тому числі госпрозрахункових підрозділів – на 13976 чоловік. Підготовлено 275 докторів і 2324 кандидати наук [22, с.4-5].

З ініціативи президента Академії наук Б.Є.Патона уряд республіки прийняв постанову про створення інженерних центрів (ІЦ). Так планувалося підвищити результативність розробок академічних установ і впровадження їх у народне господарство. Наприкінці 1970-х років центри почали функціонувати, поєднавши в один безперервний цикл зусилля вчених і виробничників. Результатом впровадження такої організаційної форми стало скорочення витрат на розробку і освоєння науково-технічних новинок [9, ф.Р-2, оп.14, спр.1162, арк.28-30].

На початку 1980-х років в Україні діяло дев’ять інженерних центрів, шість з яких - в науково-технічному комплексі “Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона”. Серед цих ІЦ: зварювання тиском; електронно-променевої технології; роботизації виробництва зварювальних конструкцій; електрошлакової технології; зміцнювальних і захисних конструкцій; металообробки вибухом. Центри стали органами міжвідомчої координації в регіонах, об’єднали академічні установи і організації з галузевими науково-дослідними і проектно-конструкторськими інститутами та промисловими підприємствами. Вони сконцентрували в собі основну частину робіт з удосконалення і прискореного впровадження нових технологічних розробок [9, ф. Р.-2, оп.14, спр.1162, арк.27].

Протягом 1980-х років ІЦ АН УРСР розробляли принципово нові технології, вели дослідження в інтересах більше 300 об’єднань і підприємств 40 міністерств і відомств СРСР. В них брали участь всі академічні установи, 70 вищих навчальних закладів, близько 130 галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій. Це значно вплинуло на інтеграційні процеси науки і виробництва в межах єдиного народногосподарського комплексу Радянського Союзу [23, с.76].

У першій половині 1980-х років обсяг матеріально-сировинних ресурсів для забезпечення потреб і організацій АН УРСР досяг самого високого рівня (див. табл.3). У балансі поставок обладнання, приладів, сировини і матеріалів на кінець 1985 року отримали і підприємства дослідно-промислової бази, 51 допоміжної організації і 41 об’єкта капітального будівництва. Із загального обсягу централізованих фондів, отриманих АН УРСР у 1985 році, наукове обладнання складало 55%. При цьому обсяг наукового обладнання і ЕОМ порівняно з 1984 роком зріс на 8,95 млн. крб. (34%), і склав 36,85 млн. крб. З них поставка імпортного наукового обладнання складала 9,85 млн. крб.,

проти 5,1 млн. крб. у 1984 році, або зросла на 94% [24, с.352-353].

Логічним продовженням започаткованого ІЦ стало зародження МНТК. Так в один ланцюг було поєднано досягнення академічної фундаментальної, прикладної і галузевої науки.

Табл. 3

	Загальна кількість тем у плані	Державна тематика		Відомча тематика		Пошукова тематика	Кількість впроваджених робіт	
		Всього	Закінчено	Всього	Закінчено		1990	1986-1990
Всього по АН УРСР	1706	698	422	1008	443	495	2081	11916

Потужним комплексом, що вів дослідження і розробки на світовому рівні, став МНТК "Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона". Тут працювало 40% докторів і 20% кандидатів наук від загальної кількості вчених СРСР в галузі електрозварювання. Новим стимулюючим фактором творчої праці вчених і виробників стала програма, яка передбачала проведення робіт на госпрозрахункових основах. Резервом за цих умов ставала мобільність працівників академічних установ. Результативність виявилась у підвищенні творчої віддачі науковців і спеціалістів, високій якості робіт, оцінці праці як матеріально, так і морально [25, с.10].

Єдиний план проведення, розробок і дослідних робіт МНТК на 1987 рік включав 56 тем і 72 етапи. Серед завершених по плану на 1987 рік завдань варто виділити, зокрема наступне. На дослідному заводі зварювального обладнання ІЕЗ ім. Є.О.Патона виготовлено дослідний зразок машини для зварювання безперервних штангових колон нафтових скважин К-812-2, проведено його міжвідомчі випробування. На ВО «Карпатпресмаш» виготовлено: установчі серії універсального напівавтоматичного обладнання для нанесення газотермічних покриттів; апаратні установки 15В-Б-01 (56 шт.; напівавтомати для підготовки поверхонь 487Р (30 шт.). Аналогічні роботи проведені: на Комунарському металургійному комбінаті; металургійних комбінатах ім. Ілліча і Азовсаль та інших [26, с.10-11].

Результативність роботи МНТК і ІЦ, привернула увагу закордонних партнерів. У 1986 році значно більше, ніж до цього, було укладено двосторонніх договорів з науковими установами і підприємствами Угорщини, Польщі і Чехословаччини – з 43 тем, з ФРН, Італією і Францією – з 6 тем [27, с. 53].

ІЦ і МНТК виявилися здатними конкурувати у розв'язанні науково-технічних завдань в умовах ринкових відносин. Але вже у 1989 році порівняно з попередніми роками замовлення ними значно не виконувались. Головна причина: Академія наук СРСР

при розподілі коштів з бюджету ігнорувала і вагомий внесок науковців республіканської Академії у виконання ІЦ і МНТК загальносоюзних науково-технічних програм. На капітальне будівництво і наукове обладнання власних центрів союзна Академія виділяла коштів значно більше, ніж для АН УРСР. За рівнем оснащення і технічного

забезпечення вони відставали від західних країн на 7-8 років [28, с.93-94].

Незважаючи на відхилення з окремих позицій, державне фінансування академічної науки надавало можливість АН УРСР в цілому плідно працювати з розробки і впровадження новинок у сфери суспільного життя. [29, с.22,26].

Табл. 3 відображає кількісну характеристику тематичного плану НДР АН УРСР і впроваджених робіт у 1986-1990 роках [складена на основі: 30, с.94-97].

Джерела та література:

1. Организация управления в Академии наук Украинской ССР: Опыт и проблемы. (1961-1986 гг.) / [Добров Г.М., Стогний Б.С., Тонкаль В.Е. и др.] ; отв. ред. Б.М.Бабий. – К.: Наук. думка, 1986. – 356 с.
2. Наукові доповіді: 85 років Національної Академії наук України. Історія формування вітчизняного комплексу фундаментальної науки (виступ О.С. Онищенко) // Вісник Національної Академії наук України. – 2004. – №1. – С. 15-22.
3. Кульчицький С. В. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918-1998. / С. В.Кульчицький, Ю. В. Павленко, С. П. Руда, Ю. О. Храмов. – К., 2000. – 528 с.
4. Попович О. С. Формирование структуры потенциала академической науки Украины / А.С. Попович // Наука та наукознавство. – 2002. – №1. – С.36-46.
5. Добров Г. М. Начные центры Академии наук Украинской ССР (опыт и перспективы) / Г. М. Добров, В. Т. Марущак, В. В. Байдаков и др. – К. : Наук. думка, 1986. – 208 с.
6. Палій В.М. Національна академія наук України. 1918-2008. Персональний склад / В.М. Палій, Ю.О. Храмов. 5-е вид, доп. і випр. – К. : «Фенікс», 2008. – 347 с.

7. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1966 году. – К. : Наук. думка, 1967. – 240 с.
8. Щербицкий В.В. Научно-технический прогресс – забота партийная / В.В. Щербицкий. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 394 с.
9. Державний архів вищих органів влади України (ДАВОВ України): фонд Ради Міністрів Української РСР (РМ УРСР).
10. Маланчук В. Ю. Деякі проблеми дальшого зміцнення співдружності вищої школи і академічних інститутів / В. Ю. Маланчук // Вісник Академії наук Української РСР. – 1972. – №2. – С. 74-81.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України): фонд Центрального Комітету (ЦК) Компартії України.
12. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1972 году. – К. : Наук. думка, 1973. – 272 с.
13. Караванський О.В. Проблеми вдосконалення управління галузевою наукою в регіоні / О.В. Караванський, Т.С. Злупко // Вісник Академії наук Української РСР. – 1989. – №10. – С.57-67.
14. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1976 году. – К. : Наук. думка, 1977. – 287 с.
15. Рудич Ф.М. Научные центры Академии / Ф.М. Рудич // Правда. – 1985. – 2 июля.
16. Бєсов Л.М. Управління науково-технічним розвитком промисловості України у 70-80-і роки: дис. ... іст. наук: 07.00.07 / Л.М. Бєсов. – К., 1999. – 396 с.
17. Бар'яхтар В.Г. Формулювання комплексного плану науково-технічного і соціально-економічного розвитку досліджень в інтересах регіону / В.Г. Бар'яхтар, Г.В. Мойсєєв // Вісник Академії наук Української РСР. – 1981. – №9. – С. 85–89.
18. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1976 году. – К. : Наук. думка, 1977. – 251 с.
19. Архів Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1977 году. – К. : Наук. думка, 1978. – 287 с.
20. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1978 году. – К. : Наук. думка, 1979. – 314 с.
21. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1979 году. – К. : Наук. думка, 1980. – 343 с.
22. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1980 году. – К. : Наук. думка, 1981. – 407 с.
23. Остапенко Н.М. От научной идеи - до внедрения. - К.: Политиздат Украины, 1976. - 167 с.
24. Архів Президії Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1985 году. – К. : Наук. думка, 1986. – 372 с.
25. Кислий П. Лаври науки і терни реорганізації // Віче. – 1993. – №4. – С.3 –17.
26. Архів Національної академії наук України: Отчет Академии наук Украинской ССР в 1987 году. Ч.2. – К. : Наук. думка, 1988. – 156 с.
27. Архів Президії Національної Академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1986 году. – К.: Наук. думка, 1987. – 242 с.
28. Антамонов Ю.Г. Чи є у академічної науки майбутнє? // Вісник Академії наук України. – 1991. – №9. – С. 92–96.
29. Архів Президії Національної Академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1989 году. – К. : Наук. думка, 1990 г. – 236 с.
30. Архів Президії Національної Академії наук України: Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1990 году. Часть 2. – К. : Наук. думка, 1991. – 172 с.

Звонкова Галина Леонідовна -

Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, науковий співробітник, кандидат історичних наук